

життя. Звідси враження, що ніби-то капітал і є причиною будь-якого виробництва. Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі, підкореговують концепцію К. Маркса, наполягаючи на тісному взаємозв'язку капіталу (як різновиду цілого тіла) з виробництвом бажання.

Заслуга К. Маркса, на думку Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, полягає в тому, що він відкрив закони суспільного виробництва, але, на жаль, він не зупинився (а, можливо, й не помітив) на тісному взаємозв'язку виробництва з бажанням, ігнорував їхній взаємозв'язок, при розкритті сутності суспільного виробництва спирався лише на діяльність великих спільностей людей, називаючи їх класами. У свою чергу, намагаючись поєднати раціональні зерна концепцій К. Маркса та З. Фрейда, Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі, на жаль, так і не змогли селекціювати новий вид соціального вчення – шизопсихомарксизм. Варто зазначити, що у продовженні свого шизоаналітичного проекту, „Тисячі плато”, Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі взагалі приходять до висновку про неможливість створення єдиної економічної теорії, котра б поєднала „не тільки міські полюси, але й номадичні, імперські та примітивні сегменти” [3, с. 604], посилаючись на роботу Саміра Аміна „Неоднаковий розвиток” (1975 р.). Проте їхні намагання мають стати уроком для пострадянського філософського загалу, де в останні часи надто часто робиться вигляд, ніби-то марксистської філософії не існувало взагалі. Справжня філософія має бути вільною від будь-яких ідеологічних оцінок (як зі знаком „плюс”, так і зі знаком „мінус”), а керуватися у своїх уподобаннях лише „любов'ю до мудрості”, оскільки єдине, в чому безглуздо звинувачувати К. Маркса – це відсутність мудрості.

Використана література:

1. L'Arc, 1980, № 49.
2. Дельоз Ж., Гваттарі Ф. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп. – К.: “КАРМЕ-СІНТО”, 1996.
3. Deleuze, Gilles; Guattari, Felix : Tausend Plateaus: Kapitalismus und Schizophrenie – Berlin: Merve-Verl., 1997 – 716 s.

***Куць Олена
ПДПУ ім.В. Г. Короленка***

ЕТНОЛОГІЧНИЙ СТРУКТУРАЛІЗМ КЛОДА ЛЕВІ-СТРОСА

Перехід ряду гуманітарних наук (лінгвістики, психології, історії культури) від опису спостережуваного до дослідження його структури, що виражена у формі формально-математичних визначень і дозволяє ототожнювати різноманітні сукупності спостережуваного, створив структуралізм – конкретно-наукове і філософське розуміння структурного методу. У конкретно-науковому розумінні структурний метод полягає у виявленні групи відносин між елементами об'єкта, що зберігаються (інваріантних) при деяких перетвореннях елементів, їх перестановці, заміщенні. Групам перетворень відповідають множини об'єктів однакових структур, але таких, що відрізняються елементами, які змінюються при перетвореннях. Кожний об'єкт множини – результат певних перетворень будь-якого іншого об'єкта множини. Спостережуваними об'єктами гуманітарних наук є певні знакові системи, що складаються із символів, слів чи образів. Структуралізм шукає за явним, свідомим вживанням знаків, використання неявних,

несвідомих глибинних структур, що управляють вживанням знаків. В опорі на такі глибинні структури структуралісти-дослідники бачать гарантію неупередженості і об'єктивності дослідження, оскільки такі структури дозволяють абстрагуватися від суб'єкта або зобразити його вивідним із них.

Структуралізм – це загальна назва ряду напрямків у соціогуманітарному пізнанні ХХ століття, пов'язаних із виявленням структури, тобто сукупності відношень між елементами цілого, що зберігають свою сталість у ході різних перетворень і змін. Пошук структур відбувається в різних сферах культури. Структуралізм можна умовно поділити на дві лінії: перша – власне філософські ідеї самих вчених-структуралістів; друга – структуралістська ідеологія, що поширилась у Франції в 60-70-ті роки.

Ідеї структуралізму виникли і формувались у лінгвістиці, літературознавстві, мистецтвознавстві, естетиці, психології, соціології, тобто на базі окремих наук, кожна з яких намагається вирішити проблему структури, відношень між елементами цілого, їх сталість у ході різних перетворень і змін. У соціально-культурному плані поява структуралізму пов'язана з намаганням за допомогою вивчення і реконструкції структури певної системи віднайти способи її виявлення. Постійне оперування в структуралізмі знаковими системами робить актуальною проблему взаємодії суб'єкта і об'єкта описування. Так, зокрема структуралізм у лінгвістиці розробив низку методів описування безписьмових мов, дешифровки невідомих письменностей, внутрішньої реконструкції мовних систем. У літературознавстві структуралізм звертає увагу на проблеми формального описування, на семантику, розробляє проблеми літературного тексту, сюжету. При вивченні міфології структуралізм за допомогою теорії груп, факторного аналізу зумів описати системи спорідненості, шлюбу, обміну в племінних суспільствах.

Не зважаючи на усі розбіжності, концепції структуралістів мають спільні риси: 1) виділення первинної множини об'єктів, у яких можна передбачити наявність єдиної структури;

2) розчленування об'єктів (текстів) на елементарні частини, в яких типові відношення з'єднують різноманітні пари елементів;

3) розкриття відношень між частинами, систематизація їх, побудова абстрактної структури;

4) виведення із структури усіх теоретично можливих наслідків та перевірка їх на практиці.

Позитивні моменти із значення структуралізму для науки в цілому полягає, по-перше, у ретельній розробці механізмів комунікацій; по-друге, у опорі на багатомірність культурних утворень. Як уже зазначалось, універсальним об'єктом дослідження конкретно наукового структуралізму є культура (наука, мистецтво, література, міфологія, релігія, звичаї) як сукупність різноманітних знакових систем. Аналіз знакових систем дозволяє виявити глибинні пласти культури, якими несвідомо керується людина. Різні представники структуралізму по-своєму визначають їх. У Мішеля Фуко це глибинні рівні знання у вигляді епісистем (розумових передумов пізнання) і дискурсивних формацій (розмовних практик); у Жака Дерріда – письмо, що не піддається вираженню у чітких поняттях, але втілює принцип розрізнення минулих культур; у Жака Лакана – визначення символічне – мовні знаки, що визначають психіку і долю людини, у Клода Леві-Строса – ментальні структури, що втілюють колективне несвідоме і виявляють мислення первісної і сучасної людини.

Формування філософського структуралізму пов'язане з поширенням методів структурної лінгвістики на різноманітні сфери культури. Це в першу чергу стосується діяльності французького вченого К. Леві-Строса. Він застосовував цей метод для аналізу культурного життя первісних племен. З його точки зору, тотемізм, ритуали, міфи є своєрідною мовою. Мислитель формує ідею надраціоналізму як гармонію чуттєвого і раціонального начал, втрачену сучасною європейською цивілізацією, але збережену на рівні первісного мислення.

Проблемі структуралізму приділяється досить значна увага. Велику роль відіграють праці, присвячені аналізу структурного аспекту мови, адже саме з характеристикою структуралізму, його методологічних засад та основної проблематики й пов'язуються концепції Ф. де Соссюра та його послідовників К. Леві-Строса, М. Фуко, Ж. Дерріда, А. Барта та ін. На сучасному етапі цінними з даної теми є дослідження І. Ільїна, Н. Автономової, М. Грецького, Г. Заїченка.

Метою даного дослідження є спостереження умов і засобів застосування К. Леві-Стросом структурного методу при аналізі неписьмених народів, примітивних суспільств.

Яскравим представником філософського структуралізму є Клод Леві-Строс – французький академік, засновник школи етнологічного структуралізму, один з найбільш оригінальних філософів-культурологів ХХ століття. Його наукова діяльність, відмічена постійним розвитком методології, і теорії, в поєднанні зі скрупульозною етнологічною переробкою фактів традиційної неписьменної культури, стала своєрідним феноменом ХХ століття. Завдяки працям К. Леві-Строса етнологічна проблематика – вивчення системи спорідненості, вірувань і міфології так званих примітивних суспільств – набула філософсько-психологічної значущості, отримавши підґрунття і змістовне наповнення головним чином у ході вивчення структур міфологічного мислення.

Унікальний теоретичний внесок ученого полягає в створенні структурного методу і в розробці концепцій, що розкривають механізми функціонування мислення людей у неписьменній культурі і особливо це простежується при аналізі семантичного поля міфів. Спадщина, залишена К. Леві-Стросом, розглядається сьогодні як творчість етнолога, і як філософа культури, і як методолога в цілому. Період найбільшого впливу структуралізму дослідника на етнологію і суміжні з нею дисципліни припадає на 1960-поч. 1970-ті роки. Однак і до сьогодні К. Леві-Строса вважають у Франції найзнаменитішим із антропологів, пов'язуючи це зі значущістю порушеної ним проблематики і поетичним характером його письма і мислення. Цікавість учених зосереджується не стільки на методі, яким користується дослідник, скільки на його теоретичних результатах, отриманих завдяки його застосуванню; вихідні концепції мають значну цінність для розвитку культурології і філософії культури [4, с. 3].

Становлення структурного підходу до розуміння “первісної” культури К. Леві-Строс пов'язує в першу чергу з переосмисленням розроблених раніше З. Фрейдом принципів моделювання сфери несвідомого, але застосовує його не до окремої людини, а до фактів культури.

Значний вплив на метод дослідження вченого мав розвиток структурної лінгвістики у Франції, особливістю якого було те, що ідея та методологія її були використані для обґрунтування об'єктивного підходу до дослідження неусвідомлених як окремими людьми, так і історичними спільнотами людей структур відносин у різних галузях соціально-культурної дійсності. За загальною методологією структурного методу в різних

сукупностях об'єктів виділяються однотипні структури, побудовані на основі однотипних відносин між однотипними елементами, а центр уваги зміщується на евристичні можливості знання саме як інваріантних відносин, тобто йдеться про відносини, що зберігаються у досліджуваних об'єктів або елементів цих об'єктів під час їх перетворень [1, с. 166].

Саме ці особливості структурної методології врахував К. Леві-Строс при дослідженні шлюбно-родинних відносин, ритуалів, міфів, культурного і ментального життя племен у цілому. З теоретичною основою антропології мислення тісно пов'язані, в свою чергу, і предметна сфера антропології на основі якої відбувалося дослідження, і структурний метод.

Формування методу вченого відбувається під впливом ідей Р. Якобсона, одного із засновників структурної лінгвістики, з яким К. Леві-Строс був знайомий безпосередньо і підтримував тісне спілкування. Саме Р. Якобсон підштовхнув дослідника до написання робіт зі структур спорідненості. Збагаченню теоретичних і практичних знань сприяли дружні контакти з американським ученим, що мав значний досвід протягом декількох років.

До зустрічі з Р. Якобсоном К. Леві-Строс називає себе “найвним структуралістом: займався структуралізмом, не знаючи його” [2, с. 7]. Р. Якобсон відкрив існування самої теорії цього методу, що конструювалася в одній із дисциплін – лінгвістиці, якою К. Леві-Строс хоч і не займався, але основні методологічні принципи застосовував у свої роботах. Під впливом цього пише свою першу велику роботу “Елементарні структури спорідненості” (1949 р.). К. Леві-Строс познайомився також з досягненнями російських учених – лінгвіста М. С. Трубецького (також одного із засновників структурної лінгвістики) і етнолог-семіотика П. І. Богатирьова, що також мало неабиякий вплив на формування його думок.

Одним з найбільш оригінальних аспектів у методології К. Леві-Строса є своєрідна роль, яку він відводив історичному фактору у вивченні явищ культури. Для нього характерне не протиставлення історичній гетерохронності – синхронії, що абстрагується від процесу становлення, і не заперечення ролі еволюції як такої, в чому звинувачували французького вченого, вже починаючи з виходу його “Структурної антропології”, а спроба розгледіти зміни у логіці внутрішньої організації, що притаманна явищам культури. Психолого-особистісні орієнтири такої евристичної орієнтації дослідника легко передбачити: захоплення в юності геологією, інтерес до моделей несвідомого як причинності – стосовно до суспільства і до індивідуальної психіки зокрема. Однак лише антропологічні заняття – особистий досвід міжкультурних контактів і теоретичні дослідження – привели до створення цілісно-гуманістичної картини минулого і сучасного людства [3, с. 8].

До виходу у світ “Структурної антропології” (1958 р.), сприйнятою сучасниками як солідна заявка на новий метод у гуманітарних дослідженнях, вже неодноразово роботи К. Леві-Строса привертати загальну увагу, але не з питань методу, а своїм гуманістичним настроєм, як спроба обґрунтування світоглядного міжкультурного діалогу і розкриття особливості професії етнолог, що вивчає неписемні суспільства.

У своїй культурологічній концепції К. Леві-Строс відводить значну роль етнології в формуванні світогляду людини. Завдяки вивченню неписемних форм цивілізації відкривається можливість створення найбільш вичерпної картини зв'язку людини з

природою. Для розуміння неписьменної культури, з метою, щоб внутрішнє пізнання (туземцем, чи спостерігачем, що досліджує і разом з тим переживає досвід інших народів) було переведено в терміни зовнішнього пізнання, етнологу необхідно приділяти особливу увагу нюансам психічного життя туземців. Осягнення засобом переживання суті іншої культури приводить етнологу і до самопізнання, і до пізнання своєї культури в історичній перспективі розвитку зв'язку людини з природою [3, с. 8].

Етнологічна інтуїція, досвід пізнання туземних культур – через дослідження їх символіки, з притаманними даним культурам знаннями, системними зв'язками – постають в якості філософсько-світоглядної основи соціального антрополога майже в усіх його роботах.

У формуванні своєї філософської позиції К. Леві-Строс спирається на досягнення французьких мислителів (простежується вплив ідей Ж. Руссо як родоначальника антропологічного підходу до вивчення культури). Виховання в собі співчуття до іншої людини і живих істот взагалі, безкорисне пізнання інших людей засобом ототожнення чи порівняння себе з іншими людьми – ці принципи визначаються дослідником безперечно необхідними для істинного етнологічного пізнання. К. Леві-Строс займався пошуком способів розуміння туземної культури, логічного зв'язку в усіх системах, що досліджувалися. Побудова структурно-семіотичних моделей функціонування різноманітних явищ неписьменної культури – основна задача етнологу. К. Леві-Строс намагається віднайти закони порядку у всіх регістрах людського мислення.

Мислитель спирається на теоретичні основи соціальної антропології. Розвиваючи антропологічний підхід в методологічних рамках французької соціологічної школи, К. Леві-Строс особливу увагу приділяє поняттю категорії як тотального соціального факту, переосмислюючи її в семіотичному ключі. Тобто переводить акцент з цілісності певних феноменів, що складають цю багатопланову категорію, до акценту на функціональних взаємовідносинах всіх цих планів [4, с. 9].

Таким чином, соціальна антропологія дослідника була націлена на інтелектуальний аспект фактів культури – онтологію людського мислення в культурі.

Що стосується гносеологічного підходу до знаходження ментальних схем, притаманних фактам культури, то він яскраво представлений в “Структурній антропології” у вигляді складових частин структурного методу. При цьому метод складає принцип синхронії, семіотичний підхід до аналізу фактів культури, моделювання способів їх внутрішньої організації чи зв'язаності за допомогою процедури, що враховує і фактор варіативності, і роль інваріантних рис. Всі ці принципи, сформовані під впливом структурної лінгвістики, були переосмислені і певним чином адаптовані до системи спорідненості, соціальної організації, ритуалу, міфу, мови, культури.

Якщо універсальними об'єктами дослідження конкретно-наукового структуралізму представляє культура (наука, мистецтво, література, міфологія) як сукупність різноманітних знакових систем, то у Клода Леві-Строса такими системами є “ментальні структури”, що уособлюють колективне несвідоме [6, с. 226].

Не тільки самому Леві-Стросу, але і всім його однодумцям і послідовникам, праці яких і складають школу етнологічного структуралізму, притаманне проведення теоретичних пошуків з метою знаходження рівня розуміння іншої культури, а саме притаманних їй носіям закономірностей мислення, мисленнєвих схем.

Структурна антропологія як методологічний напрямок у вивченні соціокультурних

явищ традиційних суспільств спирається на такі основні принципи, що в сукупності складають метод:

- 1) явище культури розглядається в єдності своїх внутрішніх і зовнішніх зв'язків;
- 2) явище культури аналізується як багаторівневе цілісне утворення;

3) дослідження явища проводиться обов'язково з урахуванням його варіативності – в рамках конкретної культури чи більш широкої області, де відбувалося його претворення. Кінцевий результат дослідження – моделювання “структури”, тобто передбачуваного алгоритму, який виявляє приховану логіку, притаманну як окремим варіантам явища, так і переходам від одного варіанта до іншого [3, с. 10].

Структурно-семіотичний метод склався, звісно, не зразу і спочатку критикувався. Антропологію К. Леві-Строса намагалися звести до прямого запозичення категорії “структура” зі структурної лінгвістики Р. Якобсона. Однак метод етнологічного структуралізму був не тільки евристичним переосмисленням ідей французьких соціологів, з'єднанням цих ідей з поняттями, запозиченими із опису лінгвістичних закономірностей. Структурно-семіотичне моделювання розкриває мисленнєві структури туземців. Зрозуміти факт туземної культури – це означає довести його вивчення до виявлення структури, тобто формули, що описує зв'язок його основних семіотичних ознак, що виявляються з урахуванням існування варіантів цього факту культури, їх віртуальних мисленнєвих переходів, або як їх називає К. Леві-Строс, “трансформацій” одних в інші.

Визначення структур як систем, що керують внутрішньою зв'язаністю, що виявляються з урахуванням варіативності і моделюються подібно до фонем (моделі смислорозрізняючих ознак звуків мови, згідно Р. О. Якобсону і М. С. Трубецькому), неодноразово давалося К. Леві-Стросом у своїх роботах. Однак, оскільки сам засновник структуралізму часто зближував структури з формою і в ранній період формування методу не вказував, на який онтологічний об'єкт цей метод націлений (на мислення, присутнє конкретній неписемній культурі), у ряду етнологів складалося враження, що “структури” існують тільки в свідомості дослідників, складаючи лише допоміжний матеріал. К. Леві-Строс розуміє онтологію структури як алгоритм варіативності існування явища культури. Кожний із варіантів володіє цілісністю своєї внутрішньої організації, ця цілісність обумовлена структурними зв'язками; притаманні культурі способи переходу від одного варіанта до другого, завдяки чому досягається нова якість цілісності, обумовлені структурними зв'язками. Структурні зв'язки – це зв'язки між семіотичними ознаками, відносно яких відбувається варіативність факту культури. Спосіб виділення цих ознак апробований К. Леві-Стросом в аналізі тотемічних комплексів.

Структурний метод французької антропологічної школи названий Е. М. Мелетинським структурно-семіотичним: моделювання структур виступає ніби другим етапом процедури, де перший етап – виділення сукупності значущих семіотичних ознак. У чому ж різниця цього методу від власне семіотичного. Семіотичний метод полягає у виявленні знакових схем – “мов” фактів культури, таким чином, виявляється варіювання елементів (які утворюють тло культурного явища). Застосування тільки семіотичного підходу не досягає знаходження кроків мислення, не робить доступним реконструювання операцій мислення. Школу французької соціальної антропології, отримавши назву “структурної” можна охарактеризувати – за націленістю на предметну сферу, проблематику – як школу антропології мислення [4, с. 12].

Особливості структурної методології врахував К. Леві-Строс при дослідженні життя

первісних племен, їх звичаїв, традицій, культури. Використовуючи “бінарні опозиції” (природа – культура, рослинне – тваринне, сире – варене та ін.) і деякі прийоми теорії інформації, синтезуючи методологію структурної лінгвістики з проблемним полем культурної антропології, він дійшов висновку, що “з найбільш теоретичної точки зору мова є також умовою культури тією мірою, якою остання володіє будовою, подібною до мови. І та й друга створюється шляхом опозицій і кореляцій, іншими словами – логічних відносин. Таким чином, мову можна розглядати як фундамент для встановлення на його основі структур, іноді й більш складних, але онтологічного типу, відповідних культурі, яка розглядається в різних аспектах” [5, с. 65].

За К. Леві-Стросом, шлях до вивчення соціокультурних явищ визначається трьома закономірностями:

1) вивчати слова та вчинки людей і рухатись у напрямку до з'ясування їхніх структурних елементів та відносин;

2) у пізнанні рухатись від свідомості людей до виявлення структури безсвідомої сфери; 3) від знання часткового до знання універсальних законів. Вивчаючи правила шлюбів, термінологію родинних відносин, тотемізм, міфи тощо, він дійшов висновку, що звичаї і норми культури є своєрідні мови, що в кожній із зазначених сфер відкриваються відносини, аналогічні до обміну повідомленнями, інформацією. В аналізі цих відносин К. Леві-Строс виявляє приховані фундаментальні відносини щодо обміну жінками як форму закріплення дружніх зв'язків у племінній структурі суспільства [1, с. 167].

Отже, основний вплив дослідника виявився не стільки в сфері його конкретно-наукових висновків, скільки у сфері перебудови філософської методології вивчення культурної антропології людини. На відміну від філософської методології екзистенціалізму, в якому дослідження людини, її свідомості та безсвідомого здійснювались на ґрунті заперечення істотної ролі механізмів і законів об'єктивної детермінації інших сфер, К. Леві-Строс, а згодом його послідовники внесли значний вклад у цілком виправданий пошук плідних, ще не відкритих наукою і філософією методів об'єктивного обґрунтування змісту та структури свідомості, безсвідомого та споріднених з ними явищ культури.

Використана література:

1. *Заїченко Г.* Філософський структуралізм/ Філософія: Підручник./ за ред. Г.А. Заїченка. – К., 1995. – С. 165-173.
2. *Леві-Строс К.* Первісне мислення/ Пер. з фр., вступне слово та примітки С. Йосипенка. – К.: Український Центр духовної культури, 2000. – С. 324.
3. *Леві-Строс К.* Первобытное мышление/ Пер., вступ. ст. и прим. А.Б.Островского. – М.: “Республика,” 1994. – С. 384.
4. *Леві-Строс К.* Путь масок/ Пер. с фр., вступ. ст. и прим. А.Б.Островского. – М.: “Республика”, 2000. – С. 399.: ил. – (Мыслители XX в.).
5. *Леві-Строс К.* Структурная антропология. – М., 1985. – С. 65.
6. *Структуралізм/ Філософія.* Учебник для студентов вузов/ под ред. В.А. Андрущенко. – Киев-Харьков, 1998. – С. 225-226.